

Kindrachuk N. M. Nonconformism as a sociocultural phenomenon in Ukraine: 1960s–1970s

In the article the author studies nonconformism as a sociocultural phenomenon in Ukraine in the 1960s–1970s, analyzes the state policy in the sphere of literature and art of the given period, showing its ideological context, and clarifies the peculiarities and mechanisms of implementation of political decisions in the creative life of the republic, determines the preconditions of formation and main reasons of appearance of nonconformist phenomena within the artistic intelligentsia.

Key words: *nonconformism, disagreement, rejection of norms, literary-artistic policy, revival of national culture.*

Надійшла до редакції 12 березня 2014 року

УДК 070(0.036):95(480)

А. В. Кожанов

**ПРЕСА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ
УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 1991–1996 рр.**

Статтю присвячено деяким аспектам положення преси національно-демократичних сил України протягом 1991–1996 рр. Автором висвітлено процес становлення друкованих видань НРУ і УРП, наведені підрахунки досліджуваної періодики, а також вказані практичні кроки демократичних сил у напрямку захисту і підтримки власних друкованих органів.

Ключові слова: *Народний Рух України, незалежні газети, преса, Українська республіканська партія.*

На сьогоднішній день вітчизняні дослідники здійснили значний науковий доробок з проблем становлення української державності, руйнації тоталітарного режиму, ролі і місця демократичних об'єднань кінця 80-х — середини 90-х рр. в історії України. Втім, відкритим залишається питання про суспільно-політичні умови розвитку преси найбільш відомих національно-демократичних сил України. Між тим розбудова держави та громадянського суспільства, процеси демократизації в роки незалежності відбувалися за безпосередньої участі таких видань. Вивчення кадрового складу редакцій, матеріально-технічних

особливостей функціонування національно-демократичної періодики дає уявлення про формування сучасної української пресової журналістики, яка в певній мірі є спадщиною преси «неформальних» організацій. У часи панування компартійно-радянського політичного режиму саме друковані органи згадуваних об'єднань, партій стали своєрідною альтернативою і головним антагоністом державних друкованих ЗМІ.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку преси національно-демократичних сил України впродовж 1991–1996 рр.

У контексті проблеми на увагу заслуговують роботи вітчизняних науковців і журналістів В. Деревінського [1], В. Здорогеги [2], В. Кіпіані [3], С. Костилюєвої [4].

Найбільш активно серед національно-демократичних організацій України видавничою діяльністю в досліджуваній період займалися Народний Рух України та Українська республіканська партія. Протягом лише 1991 р. ними засновано понад 25 друкованих видань (14 видань структурами Руху, 8 — осередками УРП, 4 — спільних). Серед них: «Голос Печерська» — видання Печерської районної організації НРУ, «За київським часом» — видання Київської організації НРУ (січень), «Визволення» — видання секретаріату УРП (лютий), «Оглядач», «Гомін волі» — видання Надзбручанської територіальної організації НРУ й УРП, «Цвіт України» — видання НРУ м. Тернопіль (квітень), «Визвольний шлях» — вісник Бродівської районної організації УРП (липень), «Точка зору» — видання НРУ м. Шостка (листопад), «Поклик долі» — видання НРУ м. Шпола (грудень) та ін. [5].

Крім того, Рух став спонсором журналу «Слово і час» — часопису Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України та Спільки письменників України. Тематика журналу — література, літературознавство, культура, «розбудова національної самосвідомості народу та духовне відродження України» [6, с. 8]. Друковані видання зазначених організацій яскраво демонструють поступальний характер розвитку національно-демократичної преси, яка пройшла шлях від неформальних видань (тобто преси неформальних організацій 1988–1990 рр.) до офіційної преси різних рівнів — республіканського («Самостійна Україна», «Народна газета»), обласного («Віче», «Тер-

нове поле»), міського («Поклик», «Шлях до волі»), районного («Гомін», «Сіяч») [7]. Зі зрозумілих причин значна частина колишніх «неформалок» припинили своє існування, так і не пройшовши реєстрації. Деякі збанкрутували за умов ринкової економіки і самоокупності на початку 90-х р. (фактично всі демократичні видання були збитковими). Втім, процес заснування (як і процес закриття) друкованих органів різних ланок УРП і НРУ тривав протягом всього досліджуваного періоду.

Наймасовішими газетами НРУ та УРП протягом 1991–1996 рр. є «Народна газета» і часопис «Самостійна Україна» відповідно. Як і більшість опозиційних видань радянської доби, «НГ» відчула на собі усі засоби адміністративного тиску керівництва республіки. Через відсутність поліграфічної бази, брак паперу, штучні бюрократичні перешкоди перші номери «Народної газети» друкувалися в Житомирі (з лютого 1990 р.), згодом у Чортківській районній друкарні (1991 р.) та Києві (з серпня 1991 р.). Головним редактором став відомий український журналіст, публіцист, член СПУ і Руху А. Шевченко [8, с. 1]. Передплату на київський тижневик УРП «Самостійна Україна» відкрито в лютому 1991 р., а на початку березня він з'явився у продажу. Друкувався у м. Фастів. У вихідних даних зазначалося, що часопис виходитиме українською та англійською, а в подальшому і французькою, німецькою мовами, обсягом 16 сторінок формату «Недели». Мета — пробудження серед громадян ідей гуманізму, демократії, державної незалежності та свободи. Крім того, газета друкувала оригінальні твори українських істориків, філософів, письменників, видатних політологів світу. Головним редактором Рада УРП затвердила поета і сатирика В. Голобородька, згодом І. Кравчука (з № 12). Одразу після виходу в світ «Самостійна Україна» зіткнулася з рядом типових для цього часу проблем — браком кваліфікованих кадрів, фінансів і технічних потужностей. Тому редакція неодноразово оголошувала збір пожертв до фонду газети [9, с. 1]. Вже на початку свого існування «СУ» опинилась на грані закриття. Врятував становище Секретаріат УРП, виділивши необхідні 100 тисяч карбованців для підтримки часопису [10, арк. 5].

Ідеологічно близькими до Руху, УРП були видання Львівської та Івано-Франківської обласних Рад «За вільну Україну»

й «Галичина». За висловом Л. Лук'яненка, ці газети «відігравали велику роль у поширенні ідеї визволення України, були особливо важливими для східноукраїнських областей» [11, с. 7]. Вказані газети друкували матеріали стосовно демократичних сил регіону (НРУ, УРП, ДемПУ та ін.), їх програмні документи, публікували спростування дискредитуючих статей компартійної преси на адресу активістів організацій.

З архівних матеріалів відомо, що на 1992 р. Українська республіканська партія виступила засновником двох видань республіканського рівня, НРУ — чотирьох. На обласному рівні НРУ належало 25 найменувань преси [12, арк. 144, 145]. Підрахувати точну кількість видань національно-демократичного спрямування, заснованих впродовж досліджуваного періоду, неможливо. Складність полягає в тому, що встановити належність видання до конкретної політичної сили буває доволі проблематично. Річ в тому, що в складних економічних умовах 90-х років колективи редакцій змушені шукати підтримки серед джерел різної політичної орієнтації, держави, в кращому випадку в «ідеологічно нейтральних» юридичних та фізичних осіб. Цілком очевидно, що за таких обставин газеті вигідно позиціонувати себе незалежним виданням. З цією метою в процесі державної реєстрації засновником зазначався колектив редакції. Не були виключенням випадки, коли газету, засновану відповідною політичною партією або організацією, згодом перереєстрували як незалежне громадсько-політичне видання. Наприклад, так було у випадку зі згадуваною «Народною газетою». Принагідно зазначимо, що на середину 90-х рр. серед усіх партій демократичного спрямування найпотужнішу пресову мережу створено структурами Народного Руху України. Загальний тираж 27 рухівських газет становив близько семиста тисяч примірників. Засновником близько десятка друківаних видань стали обласні та районні осередки УРП [13, с. 3].

Кризові явища в економіці України спровокували подорожчання поліграфічних послуг і послуг зв'язку, що поставило більшість газет перед загрозою банкрутства. Постійні сутички, які виникали з огляду на ідеологічні розбіжності між досліджуваною періодикою та «лівою» владою, значно ускладнювали умови існування занадто «незалежних», радикально налаштованих видань. Зазначені обставини вимагали від національно-

демократичних сил пошуку ефективних шляхів захисту друкованих органів і забезпечення належних умов їх діяльності.

У липні 1994 р. світ побачили одразу два рухівських видання загальнодержавного рівня — «Український Південь» (головний редактор Ю. Діденко) [14, с. 1] та «Час/time» (головний редактор В. Чорновіл) [15, с. 1]. Саме з газетою «Час/time» та ім'ям її шеф-редактора пов'язана одна з перших спроб національно-демократичних сил консолідувати зусилля у справі захисту незалежної преси. Так, на початку 1995 р. В. Чорновіл зазначав у редакторській колонці газети, що «Час» може стати базою для «створення синдикату незалежної патріотично-демократичної преси, яка заопікується українською періодикою в центрі і в регіонах» [16, с. 1]. З метою «об'єднання зусиль юридичних осіб та громадян для фінансової, технічної підтримки незалежної демократичної преси, сприяння соціальному, правовому захисту журналістів» у січні 1995 р. засновано Міжнародну пресову фундацію імені В. Симоненка [17, с. 2]. Особам і підприємствам, які погодились надати матеріальну підтримку, гарантувалося проведення через газету «Час/time» й інші видання фундації політики лобізму українського підприємництва (щодо податкової, митної, кредитної політики тощо), журналістський захист у конкретних конфліктних ситуаціях, позачергове та пільгове розміщення реклами [18, с. 6]. Вже в квітні 1995 р. відбулися установчі збори Асоціації регіональної демократичної преси України. До складу Асоціації увійшло п'ятнадцять газет загальним накладом близько півмільйона примірників. Географія Асоціації охоплювала практично всю Україну: від «Східного Часопису» (Донецьк), «Думки» (Кіровоград), «Українського Півдня» на Сході й Півдні — до «Нової буковинської газети» (Чернівці) й «Волині» (Рівне) на Заході. Учасники зборів ухвалили Декларацію про створення Асоціації регіональної демократичної преси та заяву на ім'я Президента і Верховної Ради України [19, с. 3]. Члени створеного під егідою Міжнародної пресової фундації імені В. Симоненка об'єднання, консолідували зусилля на засадах «спільної політичної лінії та єдності позицій щодо чільних проблем суспільного життя, узгодженої підтримки кандидатів під час усіх виборчих кампаній, взаємної підтримки й захисту журналістів». Видання Асоціації взяли на себе зобов'язання підтримувати своєю діяльністю курс

на зміцнення української державності, демократії, проведення глибоких економічних і політичних реформ [20, с. 3].

Отже, в складних умовах ринкової економіки та самозабезпечення націонал-демократичні сили спромоглися створити широку мережу власної преси, стати спонсорами «незалежної» періодики, перетворити суто партійні друковані органи на солідні аналітичні, професійні видання республіканського рівня, відомі за кордоном. Це вдалося втілити в життя завдяки консолідації зусиль журналістів-демократів і організаторським здібностям окремих видатних особистостей. Історія становлення більшості досліджуваних видань дозволяє прослідкувати поступальний характер розвитку національно-демократичної преси, яка бере свій початок від численних видань неформальних організацій, видавничої діяльності дисидентського руху та продовжує функціонувати в часи незалежності України.

Джерела та література

1. Деревінський В. Журнал «Український вісник» (1987–1989 роки) / В. Деревінський // Українознавство. — 2009. — № 3. — С. 204–207.
2. Здоровега В. Преса і влада / В. Здоровега // Українська періодика: історія і сучасність : Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 грудня 1993 р.) / Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. — Львів., 1993. — С. 3–5.
3. Кіпіані В. Видавнича діяльність Української Гельсінської спілки / В. Кіпіані // Молода нація. — 2011. — Спецвипуск. — С. 46–48.
4. Костилова С. О. Становлення і розвиток друкованих засобів масової інформації новітньої України (друга половина 80-х — 90-ті рр. ХХ ст.) : дис. ... доктора іст. наук: 07.00.01 / Світлана Олександрівна Костилова. — Донецьк, 2004. — 477 с.
5. Неформальна преса в Україні (1988–1991) : Каталог за матеріалами газетних фондів Національної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К. : Смолоскип, 2001. — 144 с.
6. Рух спонсорує «Січ» // Народна газета. — 1991. — № 12. — Жовтень.
7. Українська преса (1990–1995 рр.): [каталог] / В. О. НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка; Уклад. Романишин Ю. О. та ін. Ред. Карландер Я. — Львів, 2004. — 265 с.
8. До наших читачів // Народна газета. — 1991. — № 1. — Березень.
9. Увага — нова демократична газета // Літературна Україна. — 1991. — № 10. — 1 березня.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО України), ф. 271, оп. 2, спр. 25, 14 арк.

11. Лук'яненко Л. Демократична самостійна Україна — наш ідеал / Л. Лук'яненко // Самостійна Україна. — 1991. — № 6. — Червень.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ (ЦДАВО України), ф. 5233, оп. 1, спр. 10, 152 арк.
13. Захарук Т. Журналісти демократичних видань об'єдналися / Т. Захарук // Український Південь. — 1995. — № 17. — 27 квітня.
14. Тільки факти // Радянське Прибужжя. — 1994. — № 69. — 18 червня.
15. Чорновіл В. У новий рік — з новим ділом і новим словом! / В. Чорновіл // Час/time. — 1995. — № 1. — 3 січня.
16. Там само.
17. Покликана захищати незалежну пресу // Час/time. — 1995. — № 6. — 26 січня.
18. Звернення колективу газети «Час» до представників українського бізнесу // Час/time. — 1995. — № 1. — 3 січня.
19. Захарук Т. Журналісти демократичних видань об'єдналися / Т. Захарук // Український Південь. — 1995. — № 17. — 27 квітня.
20. Декларація про створення Асоціації регіональної демократичної преси // Український Південь. — 1995. — № 17. — 27 квітня.

Анотації

Кожанов А. В. Пресса национально-демократических сил Украины в период 1991–1996 гг.

Статья посвящена некоторым аспектам положения прессы национально-демократических сил Украины в течение 1991–1996 гг. Автором освещен процесс становления печатных изданий НРУ и УРП, приведены подсчеты исследуемой периодики, а также указаны практические шаги демократических сил в направлении защиты и поддержки собственных печатных органов.

Ключевые слова: Народный Рух Украины, независимые газеты, пресса, Украинская республиканская партия.

Kozhanov A. V. The press of national-democratic forces of Ukraine in 1991–1996.

The article analyzes some state aspects of the national democratic forces press in Ukraine in 1991–1996. The author describes the process of publications formation of NRU and URP. The determination is provided as to periodicals. Practical steps in the direction of democratic forces to protect and support their own press organs are highlighted.

Key words: Narodny Rukh of Ukraine, independent newspapers, the press, Ukrainian Republican Party.

Надійшла до редакції 19 лютого 2014 року